

**II. ULUSLARARASI
HOCA AHMED YESEVÎ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

İnceleme Araştırma Dizisi
Yayın No:54

II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri

Editör

Prof. Dr. Zülfikar GÜNGÖR

Yayın Koordinatörü

Harun Sarıgül

ISBN: 978-9944-237-67-3

Baskı Tarihi: Ekim 2018

© Ahmet Yesevi Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuşuoğlu Sokak. No: 30
06490 Bahçelievler/ANKARA
Tel: 0312 216 06 00 • Faks: 0312 223 34 29
www.ayu.edu.tr yayinlar@yesevi.edu.tr

Tasarım ve Baskı

aren

Aren Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.

Ziya Gökalp Cad.

Dr. Mediha Eldem Sok.

No: 38/15 Kızılay/ANKARA

Tel:0312 430 70 81

Kitapta ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarlarının olup, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının görüşlerini yansıtmazlar.

OSMANLI KURULUŞ YILLARINDA BALKANLARDA YESEVÎLİK İZLERİ

Sinan Doğan*

Özet

“Pîr-i Türkistan” lakabıyla anılan Hoca Ahmed Yesevî, İslâm-Türk düşüncesinin merkezi olmuş ve kendi felsefesini geliştirip yayacak olan yeni halifeler ve Türk sûfileri yetiştirmiştir. Türkistan’dan çıkarak Balkanlara kadar uzanan bir coğrafyaya yayılan Yesevî Türk sûfilerine, genel olarak Horasan Erenleri veya Alperenler adı verilmiştir. Balkan topraklarının İslamlaşmasında temel bir rol oynayan Horasan erenleri, Balkanlar’a asırlarca önce gelmiş ve hâlen kültürlerini muhafaza eden, kendileriyle aynı dil ve kültürü paylaşan insanlarla karşılaşmışlardır. Balkanlar’da Yesevî sûfilerin çalışmaları, Balkan topraklarının fethe hazır hâle gelmelerini sağlamıştır. Bundan dolayı Osmanlılar, Balkanlar’a hızlı ve kalıcı bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. Osmanlılar döneminde Balkanlarda kurulan Yesevîlik hareketini temsil eden türbe, dergâh zaviye, hangâh gibi sûfi merkezler, ilim, kültür, sanat merkezleri hâline gelmiştir. Bugün de türbe, dergâh zaviye, hangâh maddi birer varlık olarak hem de tarihi süreç içerisinde Yesevîlik kimliğinin taşıyıcıları olarak önem arz etmektedir. Yesevî sûfiler, İslam öncesi Türk geleneklerini yaşatırken, İslam inanç kültür dünyasının merkezi değerlerini de en iyi şekilde temsil etmişlerdir. Bu yönüyle, Balkan kolektif hafızada yer alan Yesevî sûfiler, sadece tarihi bir değer değil, insani değerleri ayakta tutan bir tarihi referans şahsiyetlerdir. Bu tebliğimizde, Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında, Yesevîlik hareketine mensup olan sûfilerin Balkanlar’daki etkileri, hizmetleri, din anlayışları temellendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Yesevî Sûfiler, Osmanlılar, Türbe/Zaviyeler, Kolektif Hafıza,

Abstract

Hoca Ahmet Yesevî, known as “Pîr of Turkestan”, became the center of Islamic-Turkish thought and new caliphs and Turkish sufis who will develop and spread their own philosophy. Yasevi Turkish sufis spreading out from Turkistan to a geographical area extending to the Balkans were generally called Horasan Erenleri or Alperenler. The Khorasan eren who played a fundamental role in the Islamization of the Balkan lands, They came to the Balkans centuries ago and met people who still retain their culture and share the same language and culture. The work of the Yesevî Sufis in the Balkans has enabled the Balkan lands to become fetish ready. Therefore, the Ottomans began to settle in the Balkans quickly

* MEB Uzmanı, Türkiye.

and permanently. The mausoleum representing the Yesevî movement, which was established in the Balkans during the Ottoman period, has become a center of knowledge, culture, arts centers such as dergah zaviye, hangah. Today, the mausoleum, dergah zaviye, hahhah material are important as beings as well as bearers of Yesevî identity in the historical process. While the Yesevî Sufis live the pre-Islamic Turkish traditions, Islam has best represented the central values of the belief in the cultural world. In this respect, the Yesevî Sufis in the Balkan collective memory are not only historical values, but historical reference figures that keep human values alive. In this article, we use resources and research resources, especially the Travelogue of Evliya Çelebi, The Sufis who belong to the Yesevî movement will be tried to be based on the Balkan influences, services, and understanding of religion.

Keywords: Balkans, Yesevî Sufis, Ottomans, Collective memory, Tomb/Elbow.

Giriş

İslâmiyet ile birlikte Horasan, tasavvuf cereyanının merkezi durumuna gelmiştir. “Pir-i Türkistan” lakabıyla anılan Hoca Ahmed Yesevî, İslâm-Türk düşüncesinin merkezi olmuş ve kendi felsefesini geliştirip yayaacak olan yeni halifeler ve Türk sûfleri yetiştirmiştir. Göçebe Türkler arasında düşüncelerini yaymaya başlayan Türk sûflilere Horasan’da “Bab” denmiştir. Türk sûfleri, Eski inanç kültüründe kullanılan şaman, baksı ve kam gibi kelimelerin yerine, İslâmiyet’in kabulüyle Dede, Baba, Şeyh ve Ata gibi unvanlar kullanmaya başlamışlardır.¹ Ahmed Yesevî, eğitimini tamamlayan müritlerini İslam’ı tebliğle görevlendirmiş ve rivayete göre bunlardan 99 binini kendi halifesi tayin ederek Balkanlara kadar uzanacak uzak muhitlere göndermiştir. Bu durum birçok gayrimüslim beldenin, İslam’la şereflenmesine vesile olduğu gibi “Yesevîliğin” geniş bir coğrafyada, bugüne kadar varlığını devam ettirmesine de imkân sağlamıştır.² Türkistan’dan çıkarak Balkanlara kadar uzanan bir coğrafyaya yayılan Yesevî Türk sûflerine genel olarak Horasan Erenleri veya Alperenler adı verilmiştir.³ Balkan topraklarının İslamlaşmasında temel bir rol oynayan Horasan erenleri, bu bölgeye henüz Osmanlı Devleti kurulmadan önce gelmişler. Bu nedenle, Türk sûflerin bölgedeki varlığı asırlar öncesine dayanmaktadır.⁴

13.yüzyılda Balkanlara gelen Türk sûfleri, bölgeye asırlarca önce gelmiş ve hâlen kültürlerini muhafaza eden, kendileriyle aynı dil ve kültürü paylaşan insanlarla karşılaşmaları, bölgede iskân ve ihtida faaliyetlerinde kolaylaştırıcı bir etki yapmıştır.⁵ Türk sûfler, Balkanlara gelip İslam’ın tebliğini gerçekleştirmiş,

¹ Erdoğan, **agm.**, s.13.

² Eyup Baş (2011), “Ahmed Yesevî’nin Bektaşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52(2), s.30.

³ Mehmet Demirci, “Ahmed Yesevî’nin Yunus Emre’ye Tesiri Olmuş mudur?”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 8, 1994, s.61.

⁴ Galip Çağ, “Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3 (2), 2012, s.128.

⁵ Nedim Bakırcı ve Hüseyin Kürşat Türkan, “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi”, **Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2013, s.159.

haksızlıklara maruz kalan ve ezilen kitlelerin acısını derinden paylaşmış ve sessiz yığınların sesi olmaya çalışmışlardır. Seyyah sûfîlerin, bu çalışmaları, Rume- li topraklarının fethine hazır hâle gelmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla Osmanlılar, Balkan topraklarını fethetmeden önce, sûfî zümreler Balkan halklarının gön- lünü fethetmişlerdir.⁶ Bu durum, Osmanlı fetihlerinin Balkanlarda hızlı yayıl- masının önemli sebepleri arasında gösterilebilir.⁷ Bu şekilde İslam'ın tebliğini yapan şahsiyetlerin başında hiç şüphesiz Sarı Saltık yer alır. Akyazılı, Ahmed Yesevî halifelerinden olan Sarı Saltık, Anadolu'ya gerçekleşen göç dalgasıyla ilk etapta Adapazarı'na yerleşmiş; daha sonra oradan Balkanlar'a geçmiş gazi sûfîlerdendir.⁸

Balkanlarda Türk Hâkimiyeti

Balkanlardaki Türk varlığının başlangıcı, Osmanlı döneminden çok önce- lere dayanmaktadır. Balkanlar'da bilinen ilk Türk hâkimiyeti Hun Türkleri ile olmuştur. Balkanlardaki Türk varlığı, Orta Asya'dan başlayıp Karadeniz'in ku- zeyi istikametinden göç eden çeşitli Türk boylarıyla devam etmiştir. IV. asırda İtil Nehri'ni geçerek batı yönündeki ilerlemelerini sürdüren⁹ Hunlar, önlere çıkan kavimleri sürerek ya da egemenlik altına alarak Avrupa'nın neredeyse tamamına hâkim olmuşlardır. Avrupa'da Hun hâkimiyeti sonucunda, bugünkü Avrupa'nın temelleri oluşmuştur. Avrupa Hunları'ndan sonra Balkan coğrafya- sında önemli rol oynamış bir diğer Türk topluluğu da Avarlardır. Avarlar, VI-IX. yüzyılda Doğu ve Orta Avrupa'da etkili olmuşlardır.¹⁰ Orta Asya'dan Balkanla- ra yapılan Türk göçlerinin sonuncusunu ve en büyüğünü gerçekleştirenler ise Peçeneklerdir.¹¹

Avrupa Hunları, Avarlar, Sabarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar Balkan coğrafyasındaki varlıklarını XIV. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Bu topluluklar, bölgenin kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuş; ancak aynı zamanda bü- yük çapta asimilasyona uğramışlardır. Örneğin İtil (Volga) boylarında yaşayan ve Türkçe konuşan ve Han Asparuh komutasında Bulgar Türkleri, Tuna deltası- nın güneyine geçerek güçlü bir devlet kurmuşlardır. Ancak X. yüzyıldan itiba- ren, Tuna Bulgarları, Slavların içinde asimile olmuş ve bir Slav topluluğu olarak anılmışlardır.¹²

XIV. yüzyılda Balkanlar'da yoğun bir Türk iskânı kendini göstermeye baş- lamıştır. Osmanlı Devleti,1361 yılında Edirne'yi fethetmiştir. Böylece Edirne, Osmanlı Devleti'nin başşehri durumuna yükselmiştir. Bundan sonra Osmanlılar,

⁶ Metin İzeti, **Balkanlarda Tasavvuf**, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46; Çağ, 2012, s. 128; İnbaşı, **agm.**, s. 159.

⁷ Barkan, **agm.**, s. 136.

⁸ Mehmet Demirci, "Gazi Dervişler ve Balkanlar", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 27, 2010, s. 151.

⁹ AliAhmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK, Ankara, 2001, s. 25.

¹⁰ Osman Karatay, "Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması", **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 91.

¹¹ Mualla Uydu Yücel, "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 187.

¹² Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti", **Türkler**, C. II, Ankara, 2002, s. 631.; Çağ, 2012; 128

Rumeli'yi geçerek buralara yerleşmeye başlamışlardır. Balkanlar'ın büyük bir kısmı hızla fethedilmiştir. Balkanlardaki, Osmanlı fetihlerinin niye bu kadar kolay gerçekleştiğini açıklamak güç değildir. Osmanlı fetihleri, bir yığın bağımsız kral, despot ve küçük beyin, kendi yerel çekişmelerinin çözümü için bir dış güçten yardım almaktan çekinmediği, politik bir parçalanma dönemine denk düşmekteydi. Balkanlar'da hüküm süren bu zayıf ve karmaşık yapının içinde yalnız Osmanlılar, tutarlı ve kararlı bir politika izlemekteydiler.¹³

Yesevîlik Hareketinin Balkanlara Etkileri

Osmanlı padişahları tarafından Balkanlar'ı maddi ve manevî açıdan imar etmek için, şeyh ve dervişler belirli merkezlere yerleştirilmiştir. Derviş zümrelerinin işlediği topraklar genellikle vakıf¹⁴ olarak değerlendirilmiştir ve vergiden muaf tutulmuştur.¹⁴ Göçebe kitlelerin yerleşik hayata geçmesi sağlanmış¹⁵; Gelibolu'da 767/1365-1366 yılında kurulan Ahi Musa Zaviyesi; Murad-ı Hüdavendigâr'ın Yegan Reis'e bağışladığı Malkara Zaviyesi; Abdal Cüneyd adına kurulan Dimetoka Zaviyesi; Gazi Süleyman Paşa'nın Ezine fethinde büyük rolü olan Ahi Yunus adına yaptırdığı zaviye;sûfî zümrelerin Şumnu, Varna ve Dobruca'nın fethinde oynadıkları rolden dolayı kendilerine buralarda inşa edilen zaviyeler; bölge halklarının gönüllerini fetheden Seyyid Ali Sultan adına Dimetoka'da kurulan zaviye bu gerçeğin en açık örnekleridir.¹⁶ Yenice Zağra'da Kılıç Baba Zaviyesi, Çirmen'de Musa Baba Zaviyesi, Şumnu'daki Hüseyin Dede Zaviyesi, Hoca Ahmed Yesevî'den icazet alıp 370 kadar fakara ile Diyar-ı Rum'a gelen Hacı Bektaş'tan izin alıp Varna'ya ait olan Kaligra Kalesi ve çevresine yerleşen Sarı Saltuk Baba tekye ve zaviyeleri vb. gibi birçok tekye ve zaviye kuruldu.¹⁷

Demir Baba, Hezargrad kazası (Silistre sancağı): Hüseyin Baba, aynı kaza; Musa Baba, aynı kaza; Koç Doğan, aynı kaza; Musa Baba, Yenipazar (Silistre) kazası; Tay Hızır Baba Rusçuk'ta, Niğbolu kazası; Horasanî Ali Baba, Rusçuk; Ali Koç Baba, Niğbolu kazasının dışında; Göbekli Saraç Baba, Ferecik kazası (Çirmen sancağı); Nefes Baba, Ferecik kazası; Gaziler, aynı bölge; Sancakdar Baba, Meğri (Çirmen) kazası; Hızır Baba, aynı bölge; Hacet Baba, Köprülü Kazası (Paşa Sancağı); Kıdemli Baba, Zağra-ı Cedid Kazası; Yaran Baba, mekân bilinmiyor; Mümin Baba ve Musaca, Zağra-ı Atik Kazası; Binbirokluk Ahmed Baba, Pınarhisar Kazası; Sersem Baba ve Çoban Baba, Tekfurdağı Kazası; Kadıncık, Akpınar (Çirmen), Piri Baba, Mümin Baba, Eğribucak Kazası, Ali Baba, Eminî (?) Baba ve Derviş Ali, Naslıç Kazası; Kasım Baba, Kesriye Kazası.¹⁸

Balkanlarda eski şehirlerin yeni ruh kazanmasında ve yeni şehirlerin kurulmasında tekkeler, zaviyeler ve orada barınan sûfler, önemli ölçüde pay sahibi olmuşlardır. Balkanlar'da ulaşımı kolay, ticarete elverişli, verimli arazilerde

¹³ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, YKY, İstanbul, 2009, s.17

¹⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, 1 İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, S.11, s. 279-386.

¹⁵ Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yenikler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul, 1957.

¹⁶ İzeti, **Balkanlarda Tasavvuf**, s.76; Barkan, **agm**, s. 379-386.

¹⁷ Barkan, 1974, s. 279-295.

¹⁸ Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", **Türkiyat Mecmuası**, XII, 1955, s. 207.

kurulan zaviyeler etrafında aileler ve aşiretler yerleşmiş; yeni köy ve şehirler oluşmaya başlamıştır. Kurulan bu zaviyeler, inceliğin, kibarlığın, zerafet ve nezaketin, çalışmanın, hikmetin ve sanatın merkezi olarak faaliyet göstermişlerdir. Dini, dili, rengi, cinsi, düşüncesi ve ırkı ne olursa olsun muhataplarına insan nazarıyla bakıp, saygı göstermişlerdir.¹⁹

Bu sufiler, İslam'ı sadece anlatmakla yetinmeyip yaşantıları ile birlikte yerel halka model teşkil etmişlerdir. Türk sûflerin, bizzat kendi yaşam tarzlarıyla gösterdikleri İslam ahlak ve adaleti, Balkanların Osmanlılar tarafından fethedilmesinde oldukça kolaylaştırıcı bir etki yapmıştır²⁰ Türk sûfler, sadece sûfi kimliği taşıyan manevî şahsiyetler değil, aynı zamanda toprağı işleyen, köy kuran, sanat ve ilimle iştigal eden şahıslar olarak da karşımıza çıkmaktadırlar. “Tenha yerlerde tekkeler inşa ederek buraları iskâna açan”²¹ veya ırmak ve benzeri su kenarlarında yerleşen²² sûfler, ziraatla ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardır. Söz konusu sûfler, günümüzdeki başkalarının yardımlarıyla geçinen ve hiçbir iş yapmayan derviş algısının tam aksine, birer meslek sahibi olarak geçimlerini kendileri sağlamış ve hatta bu şekilde çevrelerine katkıda bulunmuşlardır. Yesevî tarikatına mensup Türk sûfler, bu konuda da Hoca Ahmed Yesevî'yi örnek almışlar ve onun gibi yaşamışlardır. Nitekim rivayete göre Hoca Ahmed Yesevî'nin bir gününü üç zaman dilimine ayırdığı ve bunun bir bölümünde ahşap kaşıklar yaparak geçimini bunlar üzerinden sağladığı kaynaklarda yer almıştır.²³

Diğer İslamî eğitim kurumların yanında, tekkeler öncelikli bir yere sahip olmuştur.²⁴ Balkanlar'da da geniş bir hizmet sahası oluşturan tekkeler, okul, hastane, psikolojik ve tıbbi hizmet yeri, spor yeri, dinlenme yeri, güzel sanatlar merkezi, edebiyat ve zikir mekânı olarak faaliyet göstermiştir.²⁵ Sûflerin, kendi el emeğiyle geçinmeyi prensip edinip, tekkelerinde mesleklerini icra ettikleri ve bu şekilde halka yardım ettikleri de olmuştur.²⁶ Tarikatlar müntesiplerine sağladığı ruhi terbiye ve tezkiyenin yanı sıra, onlara çeşitli sanat dallarında yetişme imkânı vermiştir. Yüksek duygu ve düşünce zemini olan Yesevî tekkelerinde, birçok ilim, fikir ve sanat erbabı yetişmiştir.

Türk sûflerin, Yesevî Türkistanı'ndan getirdikleri sözlü kültürün icra ve aktarım mekânları olarak açılan 34 tane tekke ve zaviye, bölgelerinde birer ilim ve kültür merkezleri hâline gelmiştir. Yesevî'nin hikmetleriyle ve benzeri deyişlerle gayrimüslim halka İslam'ı tebliğ eden sûfler, sözlü kültürün en önemli taşıyıcı-

¹⁹ İzeti, 2004, s. 286.

²⁰ Kadir Sancak, **Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi Ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015, s. 140.

²¹ Ömer Lütfi Barkan “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri” **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 248.

²² Bakırcı ve Türkan, **a.g.e.**, s. 150

²³ Baş, **a.g.e.**, s.43.; Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1967, s. 9.; Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 2010.

²⁴ İzeti, **Balkanlarda Tasavvuf**, s. 47; Bakırcı ve Türkan, **a.g.e.**, s.158.

²⁵ İzeti, **a.g.e.**, s. 266.

²⁶ İzeti, **a.g.e.**, s.292.

cıları olarak Türkçenin öğretilmesinde ve yaygınlaşmasında da büyük rol oynamışlardır.²⁷ Aynı zamanda bir eğitim yuvası işlevi gören tekkeler, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanların bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Bazı sûfiler, Osmanlı Devleti'nin seferlerine gönüllü olarak katılmışlardır. Dervişlerin fetihteki en önemli katkıları ise, Türkleştirme ve İslamlaştırma alanında olmuştur.²⁸ Sûfilerin, fetihlere katıldıkları ve önemli fetih hizmetlerine karşılık, kurdukları zaviyelerin toprakları kendilerine vakfedilmekteydi. Ayrıca kendi maiyetindeki sûfiler dışında, Osmanlı bürokrasisinden de müritlerinin olması şeyhlerin faaliyetlerini meşrulaştırmakta ve işini kolaylaştırmaktaydı. Zaviye şeyhleri âdetâ Osmanlı ordusundan önce bölgenin fethini gerçekleştirmekteydi.²⁹

Balkan Yesevîlik Hareketinde Yer Alan Başlıca Yesevî Sufiler

Sarı Saltuk: Balkan fethinin bir anlamda manevî öncüsü³⁰ Saltık ve Aşireti 1263-1264 yılları arasında Üsküdar üzerinden Rumeli'ye geçip Dobruca'ya yerleşmiştir³¹. İbnü's Serrac'ın *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* adlı eserinde Sarı Saltık, Saltuk Et-Türki olarak anılmaktadır. Saltıkname'ye göre, Sarı Saltık Seyyid Battal Gazi neslindedir. Asıl adı Hızır'dır.³² Başta Hacı Ahmed Yesevî olmak üzere, Hacı Bektaşî Veli, Abdal Musa, Bacım Sultan, Kızıl Deli gibi Sarı Saltık da tahta kılıç³³ sahibidir.³⁴

Sarı Saltık'ı yakından tanıyan İbnü's-Serrac da onun Şeyh Mahmut Hayrani'den nasiplendiği bilgisini kayıt düşmüştür. Aynı zamanda Saltıkname'de, Hacı Bektaşî Veli, Karaca Ahmed, Ahmet Fakih gibi Yesevî dervişleriyle irtibat kurduğu bilgisi yer almaktadır.³⁵ Ayrıca, Ali Kozan'ın aktardığına göre, Seyyid Mahmut Hayrani'nin torunu Seyyid Ali bin Muhammed'in sandukasında yer alan ifadelerden, kendisinden sonra gelen torunlarının 19. Yüzyıla kadar Rıfai

²⁷ Bakırcı ve Türkan, **a.g.e.**, s. 158.

²⁸ Mehmet İnbâşî "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", **Türkler**, C. 9, Ankara, 2002, s. 159.

²⁹ İnbâşî, **a.g.m.**, s. 159.

³⁰ Hayati Bice, **Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî**, Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi Yayın No: 33, 2016, s. 247.

³¹ Haşim Şahin, "Arnavut Bektaşiliğinde Sarı Saltık Kültürü", **I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, Hitit Üniversitesi, Sempozyum Bildirileri**, Ankara, 2011, s.132-134.; Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devletinin İnkırazı ile Teşekkül Eden Tavaif-i Mülûk'tan Karahisarî Sahib'de Sahib Ataoğulları", **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, cüz 9, Ağustos, 1327, s. 5.

³² Ebu'l Hayr Rumi, **Saltıkname, (Saltık Gazi Destanı)**, (Haz.: Necati Demir, M. Dursun Erdem), Cilt: I,II,III, UKİD Yayınları, İstanbul, 2013, s. 21.

³³ Türk menkıbelerinde büyük pirlere, pirlere alameti olarak tahta kılıç taşır. Tahta kılıç ve davul eski İslam öncesi kamların ve baksıların da işaretiydi. Bu semboller daha sonra Türk sufilerine de miras kalmıştır. Tahta kılıcın salt bir savaş aleti olarak yorumlanmasının isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Tahta kılıç bir yönüyle de bilgeliği ve hikmeti temsil etmektedir. İslam öncesi dönemde Kamların ayin sırasında yanlarında davul ve tahta kılıç bulundukları görülür. Ocak, 2007: s. 170, 92.

³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, 6. Baskı İstanbul, 2007, s. 179-182.

³⁵ **Saltıkname**, s. 295; Muhammed b. Ali b. Serrac, **Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh, Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı**, (Hazırlayanlar: Nejdî Gürkan, M. Necmettin Bardakçı, M.Saffet Sarıkaya), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 324.

tarikatine bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır.³⁶ İbnü's-Serrac'ın naklettiği anlatıda Sarı Saltık'ın dağda müvellehh³⁷ hâlde olduğundan bahsedilmektedir.³⁸ *Saltuk-nâme*'ye göre Sarı Saltuk'un tabutunu alarak ülkesine götüren krallar ve beyler şunlardır: Tatar Hanı, Eflâk, Boğdan, Rus, Üngürüs (Macar), Leh (Polonya), Çeh (Çek), Bosin (Bosna), Beravati (? Hırvat), Karnata (?). Baba'ya ve Edirne'ye gömülen tabutlarla mezar sayısı böylece on ikiye ulaşmaktadır.³⁹ Saltık'ın türbe ya da makamları, Varna, Babaeski, Babadağ, Ohri, Kruva, Bor, Tunceli, Diyarbakır, Blagay ve Polonya'da bulunmaktadır. İbnü's Serrac, eserini Sarı Saltık'ın vefatından çok kısa bir süre sonra (18 yıl sonra) yazmıştır. O'nun verdiği bilgiye göre, Sarı Saltık'ın mezarı Saçı-Sakça-İsakça'ya yakın bir yerdedir⁴⁰ İbni Batuta, Sarı Saltuk'un ölümünden yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Baba Saltuk adlı bir yerleşim merkezine gelmiştir. Burada İbni Batuta'ya, Saltuk'un *mükâşefe sahibi* (Allah'ın sırlarını gören hakikat ehli) olduğu anlatılmıştır.⁴¹

Otman Baba: Otman Baba ile ilgili Vilayetnamesi'nde yer alan ifadeye dikkat edelim "...ism-i zahiri avam içinde Otman Baba dirler idi ve kendözi Oğuz dilini söyler idi.⁴²" Otman Baba, cisim olarak heybetli, sırtı yassı, yüzü kızıl, gözleri ela olan birisidir.⁴³ Otman Baba, Allah'ın isimlerinden olan "Celâl" isminin müteradifi olan "ateş"⁴⁴ e benzetilmiş ve kendisine bu yüzden "Od'man" yani "Ateş-adam" denilmiştir.⁴⁴ Horasan erenlerinden Otman Baba'nın⁴⁵ tasavvuf anlayışı doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir.⁴⁶ "Ömrü gâzâ ile geçüp seyyâh-ı âlem olan Otman Baba'nın"⁴⁷ Orta Asya'dan tevarüs olarak Anadolu ve Rumeli'ye taşındığı düşünülen ata/dede/baba elkâblarından "baba" sıfatını kullanması, bu görüşü destekler niteliktedir. "Otman Baba ve O'nu takip edenler, tıpkı Sarı Saltuk gibi daha sonradan Bektaşîlik sıfatına bürünmüşür".⁴⁸ Otman Baba, insa-

³⁶ Ali Kozan, "Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir'de Bir Sufi: Seyyid Mahmut Hayrani ve Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi*, Aralık, Sayı 38, 2012, s. 48.

³⁷ Müvellehhlik, ilahi aşkla ile aşırı vecd hâlinde kendinden geçerek meczub ve mecnun gibi olma hâlidir. Bu hâl, celalli bir tavır da içinde barındırır. M. Saffet Sarıkaya, M. Necmettin Bardakçı, Necdet Gürkan, "İbnü's-Serrac'a Göre Sarı Saltuk", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 32 [2013/2], s. 84-87.

³⁸ *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 2015: 324

³⁹ Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk-nâme I-II-III*, Hazırlayan: Şükrü Halûk Akalın, Ankara-İstanbul, 1987-1988-1990, c. III, s. 299; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, II, s. 70-72.

⁴⁰ İbnü's Serrac, *a.g.e.*, s. 65.

⁴¹ İbni Batuta, *Seyahat-nâme*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971, s. 102.

⁴² Abdülbaki Gölpinarlı "Otman Baba Vilayetnamesi", *Journal Of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Abdülbaki Gölpinarlı Hatıra Sayısı, Cilt: 19, s. LV-CVİ.

⁴³ Filiz Kılıç ve Mustafa Arslan, Tuncay Bülbül, *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*, Ankara: Grafiker Ofset Yayınevi, 2007, s. 177.

⁴⁴ Şevki Koca, *Otman Baba Velâyetnâmesi, Velâyetnâme-i Şahi Göçek Abdal*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

⁴⁵ Kılıç vd, 2007: s. 213.

⁴⁶ İnalçık, Halil. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, C. 9, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 76.

⁴⁷ Çelebi, 2003: s. 343.

⁴⁸ Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyılda Balkanlar'da Anadolu Çıkışlı İlk Türk İskânı: Dobruca'daki Türkmenler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara; 2002: s. 120-121.

nın kendisindeki velâyet sırrını anlamayanlara, nefislerine uyup uygunsuz hâl ve davranışlarda bulunanlara, sığır kelimesini kinayeli olarak kullanmıştır.⁴⁹ Türk sufisi kimliğiyle tarihi bir şahsiyet olan Otman Baba⁵⁰, Fatih Sultan Mehmed'in kendisine büyük bir tekke yaptırmak isteğini reddetmiştir.⁵¹ Varna'daki zaviyesinde bulunan türbesinin 1506 yılında yapıldığı bilinmektedir.⁵² Bu, II. Bayezid zamanında Otman Baba Zaviyesi'ne gelen kurbanlıklar için vergi alınmaması hususundaki bir kayıttan anlaşılmaktadır.⁵³

Seyyid Ali Sultan: Yesevîlik yolunun en ünlülerinden biri olan Seyyid Ali Sultan, Doğu Yunanistan, Doğu Bulgaristan ve Güney Romanya'da vaaz ederek insanlara İslam'ı anlatmıştır.⁵⁴ Seyyid Ali Sultan, Yunanistan'ın Dimetoka şehrine yerleşerek orada kendi adıyla anılan ve şöhreti Balkanlar'ın dört tarafına yayılan bir dergâh kurmuştur.⁵⁵ Yıldırım Bayezid devrinde Balkan fetihlerinde ön saflarda yer alan Hacı İlbeği ile aynı kişi olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre, başlangıçta kendi hesabına fetihler yapan Seyyid Ali Sultan, daha sonra Osmanlı tabiiyetine girmiş; ardından da kendi adıyla anılan zaviyeyi kurmuştur.⁵⁶ Bu zaviyeye gelir olarak Yıldırım Bayezid tarafından Darı Bükü, Tıfillu Viran ve Büyük Viran bölgeleri verilmiştir.⁵⁷ Seyyid Ali Sultan'ın tekkesinden, Balım Sultan, Vahdeti Dede, Sadık Abdullah Baba gibi büyükler yetişmiş ve Yesevîliği tüm Balkan Yarımadası'na yaymışlardır.

Dimetoka'da türbesi bulunan Kızıl Deli Sultan ve yoldaşları, tam bir alperendir. 804/1401 tarihli bir mülknameye göre Kızıl Deli Sultan, Tatarlık ve Tatar Viranı gibi derbent köylerinin mutasarrıfı olmuştur. Kızıl Deli'nin oğulları Ahi Ören ve Bahşayış bu derbendi dervişleriyle birlikte korumuşlardır. Onlar savaş zamanında bir asker gibi harp etmiş ve sulh döneminde bir köylü gibi çalışmıştır. Çoğu öşürden bile muaf değildi. İşledikleri bağ bahçe, çayır ve çiftlilerin mahsulünden bir kısmını Sipahiye ve Padişaha vermişler, geriye kalanı da zaviyede gelene, geçene ikram etmişlerdir.⁵⁸

Seyyid Ali Sultan, Seyyid Rüstem Gazi ile birlikte Edirne ve Kırcaali başta olmak üzere Rumeli'de, gazi-süfi kimliği ile gerçekleştirdiği fetihlerde bulun-

⁴⁹ Kılıç vd, 2007: 249

⁵⁰ Halil İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul: Timaş Yay., 2010b, s. 151.

⁵¹ Ali Bakanlı, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Ankara: Elhan Kitabevi 1986, s. 74-76.

⁵² Haşim Şahin., "Otman Baba", **DİA**, C. 34, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2007, s. 8.

⁵³ Ayşe Kayapınar ve Levent Kayapınar. (2010). "Balkanlarda Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV.-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 55: 2010, s. 97-128.

⁵⁴ Michael Kiel, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşîlik Üzerine Notlar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, II, 19, Aralık 1980, s. 25.

⁵⁵ Bugün Didymoteithon veya Dimetoka adıyla arulmakta olup Türkiye sınırına yakın ve Edirne'nin 40 km. Güneyinde, Uzunköprü'nün 20 km. batısında bulunan Dimetoka, Osmanlı Rumeli'sinin önemli merkezlerinden biridir.

⁵⁶ Kafadar, 1995: s. 115-116; Faroqi, 2003: s. 14, 192.

⁵⁷ Barkan, 1942; 279-386: s. 339-340.

⁵⁸ Barkan, 1942: 293-294, 339-340.

muştur. ⁵⁹ Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'ye geçişinin, bu bölgelerdeki gazi ve sûfi kimliği ile faaliyetlerinin, bölgede hâlen mevcut olan Seçek Şenliklerin ortaya çıkmasında etkili olduğu iddia edilebilir.⁶⁰ Seyyid Ali Sultan'ın "tahta kılıçlı" derviş olarak nitelenmesinde, İslam öncesi Türk geleneğinde de yaygın olan bazı tabiatüstü güçlere sahip olduğuna dair inançların etkisi olabilir.⁶¹ Seyyid Ali Sultan'ın beş vakit namazını cemaatle kılan, Sünni inanca mensup bir şahsiyet olduğu hususunda hâlk arasında güçlü bir kanı bulunmaktadır.⁶²

Demir Baba: Osmanlı fetihleriyle Rumeli'de meskûn olan ve efsaneleşen isimlerden biri, kaynaklarda Timur Baba, Hasan Demir Baba, hatta Pehlivan Baba olarak geçen Demir Baba, Otman Baba geleneğine⁶³ sahip aynı zamanda Otman Baba'nın yol evladı ve onun halifesi olan Akyazılı Sultan'ın⁶⁴ halifesidir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.⁶⁵ Kendi adını taşıyan vilâyetnamede Demir Baba'nın soy zinciri, İmam Zeyne'l-Âbidin oğlu Ali Asgar vasıtasıyla Hazret-i Ali'ye ve oradan Hazreti Muhammed'e ve ecdadına bağlanarak Âdem peygambere dayandırılmaktadır. Kendi adını taşıyan vilâyetnamede uzun boylu ve çok kuvvetli olduğuna, ayrıca sünnetçilik yaptığının dair kayıtlar mevcuttur.⁶⁶ Demir Baba, Otman Baba'nın yol evladı ve onun halifesi Akyazılı Sultan'ın halifesidir.⁶⁷ Demir Baba da Otman Baba ve Akyazılı Sultan gibi kutbu'l-aktab'dır.⁶⁸ Demir Baba tekkesinin bulunduğu Deliorman, Osmanlı devletinin Rumeli eyaleti olan Bulgaristan'ın kuzeydoğu kesiminde, Rusçuk ile Varna arasında bir bölgedir. Kuzeyinde Tuna nehri, güneyinde Şumnu, Yeni Pazar ve Pravadi şehirleri, batısında da günümüz Demir Baba Tekkesi'nin bulunduğu Hezargrad şehri bulunmaktadır. Hezargrad(Razgrad),Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından olan Makbul İbrahim Paşa tarafından kurulmuştur. Şehir, eskiden o kadar mamur bir durumda değildir.⁶⁹ Bölge, tarih boyunca çeşitli Türk kavimlerinin uğrak yeri olmuştur.

⁵⁹ Iréné Melikoff, **Hadji Bektach un Mythe et ses Avatars**, Leiden: E.J. Brill. [Türkçesi: **Hacı Bektas: Efsaneden Gerçeğe**, Çev.: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998] 1999, s. 178-19.

⁶⁰ Ahmet Kavak, **Menkıbelerle Kızıldeli Sultan ve Dimetoka Kazasındaki Dergâhı**, Paratiritis Yayınevi, Komotini (Gümülcine). 2006, s. 16-33

⁶¹ Ocak,1983: s. 131-132, 151, 202, 212-216.

⁶² Niyazi Hüseyin, Bahtiyar, "Seyyid Ali Baba (Kızıldeli) ve Tekkesi", **Tarih ve Toplum**, XXXII/189, Eylül 1999, s. 148-150..

⁶³ Ocak: 2007; Kemal Üçüncü, "Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnamesi", **Bilig**, S. 28, 2004.

⁶⁴ Ocak, 2007: s. 49.

⁶⁵ Bedri Noyan, **Demir Baba Vilâyetnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1976, s. 52.

⁶⁶ Noyan, 1976: s.76.
Kutbu'l-aktab (Kutupların kutbu): Allah'ın kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli.

⁶⁷ Mehmed Zillioğlu, **Evliya Çelebi**, Türkçeleştiren Zuhuri Danışman, C. 5, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 196.

⁶⁸ Kutbu'l-aktab (Kutupların kutbu): Allah'ın kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli.

⁶⁹ Hüseyin Özbay-Hacer Öztürk, **Osmanlı Yetimi Bosna'nın Hazineleeri, Bosna'da Yaşanmış Hayat Hikâyeleri**, Kurgan Edebiyat, Ankara 2011, s. 119 ; Yusuf Ziya Sümbüllü-Ceylan Ayazma, **Boşnak Halk Masalları**, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010, 202 s.

Mumcular (Sveštari) köyünün dört km batısında doğal güzelliklerle dolu bir vadi uzanmaktadır. Bu derin vadide, kayalıklar arasında, doğal mağaraların altından kıvrılarak “Demir Baba Deresi” akmaktadır. Derenin başı, güneybatıda daralan yamacın sonundaki kaynaklardır. Bunlardan en önemlisi halkın kutsal saydığı “Beşparmak” denen su, Deliorman’ın en gür akan suyudur. Tekke, Türk-İslâm kültürü motiflerini taşımaktadır.

Ayvaz Dede: Balkanlarda irşat yöntemleriyle boy göstermiş menkabevi/ef-sanevi ama hatıraları toplumun hemen her kesiminde yaşamaya devam eden bir başka şahsiyettir.⁷⁰ Ayvaz Dede de Bosna Hersek’in taşrası Donyi Vakuf şehrinin Prusac Köyü’nde (Bugünün orta ölçekli bir kasabasında) irşat hizmetlerinde bulunmuştur. Ayvaz Dede, yalın/sade anlaşılır bir dille halka hitap etmiş ve insanların müşküllerini “halkın içinde Hak’la birlikte olmak” prensibinden hareketle gidermeye çalışmıştır.

Ayvaz Dede, bugünkü Bosna Hersek’in Donyi Vakuf adlı şehrinin Prusac adlı küçük bir köyünde yaşarken, burada ciddi bir su sıkıntısı zuhur eder. Sadece insanlar değil bütün canlılar susuzluktan yanıp kavrulmaktadırlar. Herkes kendi diliyle ve hâliyle bir şeyler yapmak ister ama bir türlü sonuç alınamaz. Ayvaz Dede, umutsuzluğun bütün yöre halkını kapladığı bu günlerde kırk gün inzivaya çekilir ve kâinatın ortak dili olan duaya sığınır. Kırkinci gecede bir ara dalar gibi olur ve çok kısa süren rüyasında iki koçun birbiriyle tokuştuğunu/çarpıştığını görür. *Boynuz sesleriyle ayağa fırlar. Uyandığında suyun önünü kapatan kayanın elmasla kesilmiş gibi hem de beş metre genişliğinde, ortadan ikiye ayrıldığını görür. Bu taze yarıktan berrak bir ırmak çağlamaktadır. Bu kutlu haber kısa sürede Prusac’a ulaşır. Rahmet sadece kayayı değil Bogomil mezhebine mensup Boşnakların kalbini de yumuşatır ve bu hadiseyi duyan yöre halkı, akın akın Müslüman olmaya başlar. Bu “su”, Boşnak millî ruhunu yüzyıllardır yaşatmaya devam eden bir arketipe dönüşür.*⁷¹

Üsküplü Ata: Üsküplü Ata, Yesevî dervişi olarak tanıtılan, ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli olmayan bir şahsiyettir. Üsküp’te vefat ettiği ve burada medfun olduğu söylenmektedir. Üsküplü Ata da kendisinin Üsküplü olduğunu ve soyunun Ahmed-i Yesevî’ye dayandığını *Tuhfetü’l-Uşşâk*’ında belirtir: Ata, yaşadığı dönemde şiirleriyle takdir edilip, Sultan Selim tarafından da ilgi görmüştür.⁷²

⁷⁰ İbrahim Kutluk Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C. II, Ankara: TTK. Basımevi, 1981, s. 638; İbrahim Kutluk, Mustafa Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, Ankara: TTK Basımevi, 1997, s. 177; M. Şerefettin Yaltkaya Kâtip Çelebi, *Keşfe’l-Zünûn, I*, Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: MEB Yay., 1971, s. 370; Sadeddin Nüzhet, Ergun, “Atâ (Üsküplü)”, *Türk Şairleri*, C.II, İstanbul. s.538; Ali Aktan, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1996, s. 553; Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı, *Mehmet Nail Tuman, Tuhfe-i Nâîf*, Ankara: Bizim Büro Yay. 2001, s. 682.

⁷¹ Hüseyin Yılmaz, *Osmanlı’nın Batı Yakası Bosna*, İstanbul, 2007, s. 220.

⁷² İsmail Hakkı Aksoyak, *Ahmed-i Yesevî’nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ ve Tuhfetü’l-Uşşâk*, Bizim Büro Yay. Ankara, 2006.

İshak Çelebi'yle aynı devirde yaşayan ve onun sohbetlerine de katılan Ata, ondan hesapsız bilgiler edinmiş, şanını yüceltmış.⁷³ bir şair-i mahirdir.⁷⁴ Anadolu ve Balkanlar'da binlerce mürit yetiştirmiş; ortaya koyduğu fikir ve usullerle bazı divan şairlerini de etkilemiştir.⁷⁵ Bugünkü bilgilere göre Atâ'nın *Divan, Tuhfetü'l-Uşşâk ve Mevlid* olmak üzere üç eseri mevcuttur.⁷⁶ Ata'ya göre aşk ve akıl, insana verilen bir nimettir. İnsan akli ve ilmi ile diğer varlıklardan üstün tutulmuştur. Aşk, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. Hakk'ı anlamak için bir araçtır.

Geyikli Baba Sultan: Aslen Azerbeycan'ın Hoy Kasabası'ndan olup Bursa yakınlarındaki Uludağ'a yerleşmiş, diğer birçok dervişten farklı olarak halktan ilgisini keserek inziva hayatı yaşamış, geyiklerle gezdiği için "Geyikli Baba" olarak şöhret bulmuştur.⁷⁷ Bursa fethine katılan Horasan erenlerinden cezbeli, keramet sahibi bir şeyh olan Geyikli Baba'nın dini kurallara riayet etmiş ve tarikat sahiplerinin yoluna uygun davranmasından dolayı, Osmanlı Sultanı Orhan Bey'in ilgisine ve ikramına mazhar olmuştur. Geyikli Baba, Orhan Bey'in kendisini ziyaret etme istediğini, her işin bir zamanı vardır diye geri çevirmiştir. Geyikli Baba, nihayet bir gün Uludağ'dan bir kavak ağacı getirip, Padişahın sarayının avlusuna dikerek Osmanoğullarına: "*Bu kavak bizim yadigarımız olsun. Bu tuba misali ağaç senin kapında durdukça, devletin cihanda korku salıp kuvvet bulsun*" diyerek hayır duada bulunmuştur. Orhan Bey, Bursa 'da Yesevî tarikatı mensubu olan Türkmen Dervîşi Geyikli Baba Sultan'a Rumeli yakasında, Ezi-ne'de arazi bağışlamış; Bursa'da türbe, cami ve zaviye yaptırmıştır.⁷⁸

Kolektif Hafızanın Yeniden İnşa Edilmesinde Yesevî Sûfilerin Rolü

Kolektif hafıza, inşa edilen kimliğe tarihî bir öz ve derinlik kazandırma işlevi yaparken, topluluğun mensuplarına aynı kaderi paylaşma duygusu verir.⁷⁹ Kolektif hafıza, moral bir ders içerdiği için, toplum üyelerine sosyal kimlik kazandırmaktadır.⁸⁰ Balkanlarda, yıllardır totaliter rejimler, inanç ve değerleri gayri meşru ilan eden yönetim uygulamaları sonucunda, Balkan toplulukların dini

⁷³ Kınalızâde, 1981: s. 638.

⁷⁴ Sicill-i Osmanî, 1996: s. 553.

⁷⁵ Engin Selçuk, "Balkanlar'a Uzanan Bir Köprü:Nakşî Divan Şairleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Yıl 1, S.1, 2004, s. 1-15.

⁷⁶ Aksoyak, 2006.

Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz.: Atsız), İstanbul 1992; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitâbü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbâr*, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri 1997, s. 103; Neşri, I, s. 169; Taşköprülüzâde, *Eş-Şakâiku'n-Nûmâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (İnceleme ve notlarla neşreden: Ahmet Suph i Furat), İstanbul, 1985, I I- s. 12; Mecdi, s. 31-33; Barkan, s. 290; Ahmet Yaşar Ocak, "Geyikli Baba", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 46; Bu konudaki rivayetlerin çelişkili oluşu konunun aydınlatılmasını güçleştirmektedir. Mustafa. Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayıncılık, Bursa, 2001, s. 39-42.

⁷⁷ İbn Kemal, 92; Neşri, I, 169.

⁷⁸ Barkan, 1942, s. 279-295; Ocak; *a.g.m.*, s.247-269.

⁷⁹ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, 2. Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2014, s. 30-31.

⁸⁰ Bilgin, 2014, s.41; James V. Wertsch, "Kolektif Bellek", *Zihinde ve Kültürde Bellek*, (Haz.: Pascal Boyer, James V. Wertsch), (Çev.: Yonca Aşçı Dalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 154.

inançları ve kültürel gelenekleriyle olan bağları büyük ölçüde zayıflamış; kolektif hafıza enkaza dönüşmüştür. “Totaliter sistemin oluşturmaya çalıştığı resmi hafıza, Müslüman toplulukları özellikle Türk kökenlileri kendi içinde ayrıştırıcı, tarihi geçmişle bağlarını kopartıcı, dini inanç ve pratikleriyle aralarına mesafe koyucu şekilde inşa edilmeye çalışılmıştır.”⁸¹

Sarı Saltık, Demir Baba, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba Musa Baba, ilgili anlatı ve paylaşılan tarihi bilgi, kolektif hafızanın hatırlanmasına ve canlanması vesile olmaktadır. Ortak bir geçmişe referans olan bu Türk sûfiler, toplumun kendini tanımlayabilmesinin sağlam bir zeminini de oluşturur. Ortak geçmişte; bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen belli değer ve davranışlar, sosyal kimliklere süreklilik ve derinlik sağlar.⁸² Bundan dolayı, kolektif hafızayı taşıyan sûfiler, bu derinliği verir niteliktedir. Toplum ile kolektif hafıza arasındaki ilişki; toplumun geçmişle bağını oluşturarak, grup aidiyetini güçlü kıldığı ve gruptaki dayanışmayı artırdığından “kolektif hafıza yoluyla kimlik tanımlanır. Bu kimlik, tarihi olayları, hatıraları, sembol, mit veya efsaneye ve bu olayların aktörlerini ise kahramanlara, sembol şahsiyetlere dönüştürür.”⁸³ Balkan kolektif hafızasında yer alan sûfiler, kolektif hafıza ile toplum arasında ilişkiyi besleyecek niteliktedir.

Müslüman toplulukların kimlik değerlerini temsil eden maddi kültür unsurları olan camiler ve türbeler, kolektif hafızanın yeniden inşasında önemli işleve sahip görünmektedir. Özellikle, türbeler, maddi birer varlık olarak hem de tarihi süreç içerisinde kimliğin taşıyıcıları olarak önem arz etmektedir. Sûfilerin türbeleri, kimlik değerlerini hatırlatıcı, kimlik bilincini güçlendirici hem maddi hem de manevî kültür unsurlarıdır. Kolektif hafızanın yeniden inşasında ve kimlik bilincini güçlendirmede işlev görevi yapmaktadır.

Kolektif hafızalarında yer alan Sarı Saltık, Demir Baba, Otman Baba, Ayvaz Dede, Üsküplü Ata, Musa Baba, Kılıç Baba, Seyyid Ali Sultan, Hüseyin Baba, v.b. gibiler, bugün için de birlikte yaşama açısından bir model olarak görülebilir. Bu sûfiler, Balkanlarda sadece Müslüman olanlar için değil, Hristiyan olanlar için bile bir örnek ve birleştirici kimselerdir. Bu sûfiler, sadece tarihi bir değer değil, insani değerleri ayakta tutan bir tarihi referans şahsiyetlerdir. Tarihi referans şahsiyetler, topluluğun tarihinde inanç ve kültür dünyasının merkezi değerlerini söz, tutum ve davranışlarıyla başarılı bir şekilde temsil ettikleri için, kolektif hafızanın canlanmasında ve sosyal kimliğin yeniden inşasında temsil edici rolüne sahiptir.

Sonuç

Ahmed Yesevî, coğrafyasını aşmış efsanevî bir düşünürdür. Tarihte olduğu gibi günümüzde de kültüre ilham vermeye devam etmektedir. Toplumun bütünleşmesini sağlayan bir takım değer ve normlardan meydana gelen sosyal sistemi besleyen, dolayısıyla toplumu kuşatan referans çerçevesi de manevî değerlerdir. Türk toplumunu tarihin her döneminde dipdiri tutan ve toplumun çözülmesine

⁸¹ Nuri Bilgin, **Tarih ve Kolektif Bellek**, Bağlam Yay., İstanbul, 2013, s. 15.

⁸² Bilgin, 2014: s. 41

⁸³ Bilgin, 2014: s. 273

neden olabilecek anomik oluşumlara meydan vermeyen bu temellerden birini de Divân-ı Hikmet teşkil eder.

Yesevîlik Türklerin “ruh hamurkârı, ortak mayası”dır.⁸⁴Bu nedenle manevî köklerimiz, kültür birikimimizi temsil eden Yesevî sufileri, mensup olduğu misyonun temelini oluşturan hayata aktif bir ahlakî eylemlilik kazandırma çabasında önder ve model olmuşlardır. Yesevî sufiler, inanç ve kültür dünyasının merkezi değerlerini söz, tutum ve davranışlarını temel alan önder ve model olma yaklaşımları ile topluluğun tarihinde önemli rol oynamışlar ve başarı kazanmışlardır. Yesevî sufilerin bu çabaları, Balkan coğrafyasında insanların davranışlarına tek biçimlilik kazandıracak normatif bir çerçeve oluştururken, insanî ilişkilere yeni bir mana kazandırmış ve toplumun bütünlüğünün korunmasına katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan merkez-çevre arasındaki bağları güçlenmiştir. Merkez-çevre ilişkilerinin geliştirilmesiyle Balkan coğrafyasında yer alan yerleşim birimleri birer kültür, bilim ve sanat merkezlerine hâline gelmiştir.

Toplumu kuşatan referans çerçevesindeki manevî değerlerin temsilcileri konumunda olan Yesevî sufiler, çok önemli bir misyonu yüklenmiş ve yıllarca da bunu başarıyla sürdürmüşler. Balkan coğrafyasında dağınık Türk kabileleri arasında millî birliği tesis edebilecek sağlamlıkta olan bu fikirler sayesinde, milletleşme süreci başarılı mecraya girebilmiştir.

Bugün insanlığın her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğu şey; insan-tabiat, insan-insan ve insan-toplum ilişkilerini tevazu, iyilik, hoşgörü ve denge temeli üzerine inşa eden Yesevî sufilerin inanç ve düşüncelerini yeniden canlandırma, toplumun rasyonel temeller üzerinde yeniden inşasında bu değerlerden yararlanma olarak özetlenebilir.

KAYNAKÇA

AŞIKPAŞAZADE, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (Haz.: Atsız), İstanbul, 1992.

AHMETBEYOĞLU Ali, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK, Ankara, 2001.

AKTAN Ali, SÜREYYA Mehmed, **Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye**, İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.

AKSOYAK İsmail Hakkı, **Ahmed-i Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ ve Tuhfetü'l-Uşşâk**, Bizim Büro Yay., Ankara, 2006.

BAŞ Eyup, “Ahmed Yesevî'nin Bektaşılık, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52(2), 2011, s. 21-53.

⁸⁴ Hamdi Mert, **Hoca Ahmet Yesevî**, Bilig Yayınları, Ankara, 1998, s. 3.

BAKIRCI Nedin ve Türkan Hüseyin Kürşat, “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi”, **Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2013, s.145-160.

BARCAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 9, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002.

BARCAN Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler,1 İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, S. 11, s. 279-386.

BAKANLI Ali, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Ankara: Elhan Kitabevi, 1986.

BAHTİYAR Niyazi Hüseyin, “Seyyid Ali Baba (Kızıldeli) ve Tekkesi”, **Tarih ve Toplum**, XXXII/189 Eylül 1999, s. 148-150.

BİCE Hayati, **Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî**, Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi Yayın No: 33, 2016.

BİLGİN Nuri, **Kimlik İnşası**, 2. Baskı, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Yay., İzmir, 2014.

BİLGİN Nuri, **Tarih ve Kolektif Bellek**, Bağlam Yay., İstanbul, 2013.

ÇAĞ Galip, “Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(2), 2012, s. 125-142.

ENGİN Selçuk, Balkanlar’a Uzanan Bir Köprü: Nakşî Divan Şairleri, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)**, Yıl 1, S. 1, 2004, s. 1-15.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, **Kitâbü’t-Tarih-i Kühnü’l-Ahbâr**, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri 1997,

GÖKBİLGİN Tayyib, **Rumeli’de Yenikler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul, 1957.

GÖLPINARLI Abdülbaki, “Otman Baba Vilayetnamesi”, **Journal Of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı I**, cilt:19, s. LV-CVİ.

DEMİRCİ Mehmet, “Ahmed Yesevî’nin Yunus Emre’ye Tesiri Olmuş mudur?”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 8, 1994, s. 61-84.

DEMİRCİ Mehmet, “Gazi Dervişler ve Balkanlar”, **Tasavvuf ilmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 12, sayı: 27, 2010.

Ebu’l-Hayr Rumi, **Saltıkname, (Saltık Gazi Destanı)**, (Haz.: Necati Demir, M.Dursun Erdem), C. I, II, III, UKİD Yayınları, İstanbul, 2013.

Ebü’l-Hayr-ı Rûmî, **Saltuk-nâme I-II-III**, Hazırlayan: Şükrü Halûk Akalın, Ankara-İstanbul, 1987-1988-1990.

EYİCE Semavi, “Yunanistan’da Türk Mimarî Eserleri”, **Türkiyat Mecmuası**, XII, 1955

- Ergun Sadeddin Nüzhet, “Atâ (Üsküplü)”, **Türk Şairleri**, C. II, İstanbul.
- İZZETİ Metin, **Balkanlarda Tasavvuf**, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.
- İNALCIK Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, YKY, İstanbul, 2009.
- İNALCIK, Halil. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”. **Türkler**, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- İNALCIK Halil, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul: Timaş Yay., 2010b.
- İNBAŞI Mehmet, “**Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti**”, **Türkler**, C 9, Ankara, 2002.
- İBNİ BATUTA , **Seyahat-nâme**, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.
- IRENE Melikoff, **Hadji Bektach un Mythe et ses Avatars**, Leiden: E.J. Brill. [Türkçesi: **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, (Çev.:Turan Alptekin) Cumhuriyet Kitapları, İstanbul,1998/1999.
- JAMES V. Wertsch, “Kolektif Bellek”, **Zihinde ve Kültürde Bellek**, (Haz.: Pascal Boyer, James V. Wertsch), (Çev.: Yonca Aşçı Dalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015
- KARATAY Osman “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.
- KAVAK Ahmet , **Menkabelerle Kızıldeli Sultan ve Dimetoka Kazasındaki Dergâhı**, Paratiritis Yayınevi, 2006.
- KARAPINAR Ayşe, “Tuna Bulgar Devleti”, **Türkler**, C. II, Ankara, 2002.
- KARAPINAR Ayşe ve KARAPINAR Levent.“Balkanlarda Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi:XV.-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”, **Türk Kültürü ve Hacı BektaşVelî Araştırma Dergisi**, 55: 2010, s. 97-128.
- KARA Mustafa, **Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler**, Sır Yayıncılık, Bursa, 2001.
- KOZAN Ali, “Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir’de Bir Sufi: Seyyid Mahmut Hayrani ve Zaviyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Aralık, Sayı 38, 2012.
- KOCA Şevki ,**Odman Baba Velâyetnâmesi, Velâyetnâme-i Şahi Gö’çek Abdal**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2002.
- KILIÇ Filiz ve Mustafa Arslan, Tuncay Bülbül.,**Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)**, Ankara: Grafiker Ofset Yayınevi, 2007.
- KİEL Michael, “Sarı Saltık ve Erken Bektaşîlik Üzerine Notlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, yıl 2, II, 19, Aralık 1980.
- KUTLUK İbrahim, Kınalızade Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-Şuarâ**,C. II, TTK. Basımevi, Ankara, 1981.
- KUTLUK İbrahim, Mustafa Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu’arâ**, TTK Basımevi, Ankara, 1997.

KURNAZ Cemal, TATCI Mustafa, **Mehmet Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî**, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.

Muhammed b.Ali b.Serrac, **Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh, Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı**, (Hazırlayanlar: Nejdet Gürkan, M. Necmettin Bardakçı, M. Saffet Sarıkaya), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.

NOYAN Bedri, **Demir Baba Vilâyetnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1976.

ORHANLU Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1967.

OCAK Ahmet Yaşar, **Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2007.

OCAK Yaşar, **Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyılda Balkanlar'da Anadolu Çıkışlı İlk Türk İşkânı: Dobruca'daki Türkmenler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

ÖZBAY Hüseyin-ÖZTÜRK Hacer, **Osmanlı Yetimi Bosna'nın Hazineleri, Bosna'da Yaşanmış Hayat Hikâyeleri**, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2011.

SANCAK Kadir, **Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.

SARIKAYA M. Saffet, Bardakçı M. Necmettin, Gürkan Necdet, "İbnü's Serrâc'a Göre Sarı Saltık", **Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 32 (2013/2), s. 84-87.

SÜMBÜLLÜ Yusuf Ziya-Ceylan Ayazma, **Boşnak Halk Masalları**, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010

ŞAHİN Haşim, "Arnavut Bektaşiliğinde Sarı Saltık Kültürü", **I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, Hitit Üniversitesi, Sempozyum Bildirileri**, Ankara, 2011, s. 132-134.

ŞAHİN Haşim, "Otman Baba", **DİA**, C. 34, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2007, s. 6-8.

TAŞKÖPRÜLÜ Zâde, **Eş-Şakâiku'n-Nûmâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye**, (İnceleme ve notlarla neşreden: Ahmet Suphi Furat), İstanbul, 1985.

TEVHİD Ahmed, "Rum Selçukî Devletinin İnkırazı ile Teşekkül Eden Tavaif-i Mülûk'tan Karahisarî Sahib'de Sahib Ataogulları", **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, cüz 9, Ağustos, 1327.

ÜNAL Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 2010.

ÜÇÜNCÜ Kemal, "Sözlü Kültür /Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnamesi", **Bilig**, S. 28, 2004.

YALTKAYA M. Şerefettin, Kâtip Çelebi, Keşfe'l-Zünûn, I, Kilisli Rıfat Bilge, MEB Yay., İstanbul, 1971.

YÜCEL Mualla Uydu, “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

ZİLLİOPLU Mehmed, **Evlîya Çelebi**, Türkçeleştiren Zuhuri Danışman, C. 5, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970.